

УДК 159.98-005

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПСИХОЛОГА З ПІДЛІТКАМИ З ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ

Турубарова А.В.

I. Вступ

Проблема розробки та організації психокорекційної роботи психолога з підлітками з порушеннями опорно-рухового апарату на сьогодні є досить актуальною. Це спричинено, по-перше, різноманітністю захворювань особистості, які зумовлюють специфіку психофізичного розвитку особистості; по-друге, урахуванням психологом тих бурхливих психофізичних змін, які притаманні цьому віку; по-третє, специфікою роботи психолога, що висуває ряд вимог до нього і тим самим звужує коло спеціалістів та накопичення практичного досвіду в цілому. Усвідомлення та прийняття єдності й взаємозв'язку дітей, незважаючи на розбіжності в рівні розумового й фізичного розвитку, повага до індивідуальності кожної особистості – основа подальшого прогресу сучасного суспільства. Усе це вимагає значної цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, розгортання спеціальної підготовки фахівців, які допомагають налагодженню справжнього діалогу між суспільними групами, які мають особливі потреби та без таких.

Система корекційної роботи має бути підпорядкована основній вимозі корекції – послабленню дефектів розвитку дитини з обмеженими психофізичними можливостями [5, с. 104]. Як зазначає І.І. Мамайчук: "У процесі психологічної корекції дітей та підлітків з проблемами в розвитку необхідно враховувати складну структуру особливостей розвитку дитини, характер поєднання в картині її стану таких факторів, як соціальна ситуація розвитку, зміни особистості, що пов'язані із захворюванням" [4, с. 51].

II. Постановка завдання

Мета статті – визначити особливості розробки та організації методів активного соціально-психологічного навчання в межах програми розвитку комунікативних якостей з підлітками з порушенням опорно-руховим апаратом.

III. Результати

Однією з форм групової роботи з підлітками є психологічний тренінг, який дає змогу розвинути комунікативні якості особистості в процесі міжособистісної взаємодії. І.В. Вачков визначає, що: "Тренінговий метод – це засіб організації руху (активності) учасників у просторі та часі тренінгу з метою досягнення змін в їх житті та в них самих" [1, с. 21]. На думку, А.Г. Грецова, соціально-психологічний тренінг – це акти-

вне навчання за допомогою придбання життєвого досвіду, який моделюється в груповій взаємодії людей [3, с. 8]. Про цю форму психокорекційної роботи говорить Ж.М. Глозман: "Порушене спілкування лікується організацією повноцінного діалогічного міжособистісного спілкування, в якому актуалізуються та усвідомлюються всі потенційні можливості суб'єкта, що спричинює відчуття своєї особистісної та комунікативної повноцінності..." [2, с. 150]. Застосування сюжетно-рольових ігор розвиває й стимулює комунікативні навички дітей. Групові ігри, зокрема ігри з правилами, виявляються ефективними для підвищення мотиваційної ланки спілкування.

Важливого значення ігровим методам у психокорекційній роботі з дітьми з фізичними вадами надає І.І. Мамайчук. Досвід її роботи свідчить про ефективність проведення сюжетно-рольових ігор, які залежать від інтелектуальних та фізичних можливостей дитини, її соціального досвіду, особливостей її уявлень про людей, їх почуття та відносини. У процесі психокорекційної роботи психологу доцільно запропонувати дітям ігрове відтворення минулого, теперішнього та майбутнього досвіду у формі гри-драматизації [4, с. 138].

Розглядаючи комунікативну компетентність особистості, О. Тюття [8, с. 201] виділяє тренінги, що складаються з двох груп. Перша група – це тренінги оформлення зворотного зв'язку, які охоплюють: тренінг на розвиток активного слухання та тренінг на розвиток знання невербальних засобів спілкування. Друга – рольові тренінги: тренінг спілкування в різних ситуаціях та тренінг вирішення конфліктів. При цьому, розробляючи програму, спирається на такі положення:

1. Психічні властивості особистості в її поведінці, діях, вчинках і виявляються, і формуються.

2. У роботі групи необхідно використовувати положення гуманістичної психології про те, що люди за своєю природою вільні й добрі.

3. Конструктивна робота над собою учасника тренінгу може здійснюватися в згуртованій, психологічно розвинутій групі, за позитивного забарвлення активного спілкування.

4. Використання ігрового методу під час тренінгу допомагає усунути суб'єктивні бар'єри.

5. Використання ігрових ситуацій викликає інтерес, який має підтримуватися

тим, що учасники усвідомлюють важливість того, що відбувається саме з ними.

6. У процесі тренінгу стимулюється дедалі більше усвідомлення себе, осмислення своїх особливостей.

7. Побудова занять має спрямовуватися на те, щоб у всіх учасників тренінгу виникла потреба в тісному контакті з іншими людьми.

8. Програма тренінгу має передбачати рівність усіх, що означає відсутність особи, яка б навчала, у традиційному значенні цього слова.

9. Запропонована програма тренінгу передбачає гуманістичну орієнтацію ведучого сприймати учасників групи як вільних особистостей, які відповідають за свої вчинки і їх наслідки, постійно зростають.

А.Г. Грецов [3, с. 27] вважає, що пояснення завдань тренінгу підліткам має бути коротким, ненав'язливим, зрозумілим та без використання складної термінології. Він виділяє дві універсальні групи методів, на яких базується будь-який психологічний тренінг, а саме – методи інтерактивної гри та групової дискусії. Розглянемо переваги цих методів при роботі з підлітками.

По-перше, інтерактивна гра – це ігрова діяльність учасників тренінгу, структурована відповідно до мети й завдань роботи, що передбачає можливість і необхідність міжособистісної взаємодії. Переваги цього методу він виділяє такі:

1. Активна позиція учасників, що дає змогу задіяти природні потреби підлітків, наприклад, бажання поговорити із сусідами по парті й прагнення до фізичної активності.

2. Безпосередній досвід учасників, при якому отримані в іграх знання й уміння мають особистісний характер, легко актуалізуються в найрізноманітніших видах діяльності.

3. Результати більшості ігор не можна точно передбачити, тому їх виконання супроводжується незмінним інтересом та цікавістю.

4. Зростає мотивація, рівень емоційного включення в події, що відбуваються в групі.

5. Метод відносно некритичний до кількості учасників [3, с. 27].

По друге, групова дискусія – спільне обговорення будь-якого спірного питання, що дає змогу з'ясувати (можливо, змінити) думки, позиції й установки учасників групи в процесі безпосереднього спілкування.

Стосовно вищеназваних методів тренінгу І.В. Вачков також зараховує їх до базових. Перевагами групової дискусії він вважає можливість учасників побачити проблему з різних сторін, що дає змогу уточнювати взаємні позиції; можливість її виступати засобом групової рефлексії через аналіз індивідуальних переживань, що посилює згуртованість групи та одночасно полегшує саморозкриття учасників; можливість учасникам виявити свою компетентність і тим

самим задовольнити потребу у визнанні та повазі тощо. Стосовно ігрових методів І.В. Вачков зазначає, що вони корисні як засіб подолання скутості та напруження учасників; як умова безболісного зняття "психологічного захисту"; як інструмент діагностики та самодіагностики, що дає змогу ненав'язливо, легко виявити наявність труднощів у спілкуванні та серйозних психологічних проблем [1, с. 52–53]. Але крім групової дискусії та ігор до базових тренінгових методів вчений зараховує також методи, що спрямовані на розвиток соціальної перцепції (учасники набувають вміння глибокої рефлексії, змістовної та оцінної інтерпретації об'єкта сприйняття), методи тілесної терапії (робота учасників над структурою тіла, чуттєвим усвідомленням і нервово-м'язовою релаксацією) та медитативні техніки (навчання учасників фізичної та чуттєвої релаксації, вмінню позбавлятися від зайвого психічного напруження, стресових станів, яке в результаті зводиться до розвитку навичок аутосугестії та закріплення засобів саморегуляції).

Особливості групової роботи в межах психологічного тренінгу полягають, по-перше, у вимогах, що висуваються до психолога; по-друге, у засобах його впливу (вербальних та невербальних); по-третє, у можливих бар'єрах для сприйняття повідомлення; по-четверте, у знаннях про комунікативний стиль учасників тренінгу; по-п'яте, у кількості учасників тренінгу. Розглянемо кожну особливість більш детально.

Узагальнюючі численні дослідження професійно важливих особистісних рис групових ведучих І.В. Вачков виокремлює такі [1, с. 98]:

- концентрація на клієнті, бажання та здатність йому допомогти;
- відкритість до відмінних від власних поглядів та суджень, гнучкість і терпимість;
- емпатійність, сприйнятливність, здатність створювати атмосферу емоційного комфорту;
- аутентичність поведінки, тобто здатність демонструвати групі справжні емоції та переживання;
- ентузіазм та оптимізм, віра в здатність учасників групи до змін та розвитку;
- врівноваженість, терпимість до фрустрації та невизначеності, високий рівень саморегуляції;
- впевненість у собі, позитивне самовідношення, адекватна самооцінка, усвідомлення власних конфліктних сфер, потреб, мотивів;
- багата уява, інтуїція;
- високий рівень інтелекту.

Аналізуючи особистісні риси, необхідні психологу в груповій психокорекційній роботі, виходячи з особливостей вікової групи та специфіки їх психофізичного розвитку, треба відзначити, щоб успішно організува-

ти та провести психологічний тренінг з підлітками з порушеннями опорно-рухового апарату, психолог має володіти:

1. Знанням закономірностей розвитку психіки підлітків, знати їх потреби, цінності для того, щоб бути для них релевантним, тобто відповідати їх потребам та співвідносити з їх реальним життєвим досвідом.

2. Спеціальними знаннями й уміннями, необхідними для проведення такої роботи, а саме специфіки роботи з цією віковою категорією з певними психофізичними порушеннями.

3. Психологічним рисами, що сприяють цій роботі психолога, зокрема, є такі:

- високий рівень соціального інтересу, тобто бажання й здатність допомагати іншим людям;
- відкритість новому досвіду;
- чутливість до переживань інших людей;
- рольова гнучкість, здатність приймати різні ролі з урахуванням поточної ситуації;
- високий рівень саморегуляції;
- урівноваженість, терпимість до фрустрацій та ситуацій невизначеності.

Найпоширенішими засобами впливу в психологічних тренінгах є вербальні. Л.Ф. Анн [7, с. 40] виокремлює такі: структурування ходу заняття, збір інформації, інтерпретація, переконання, надання інформації та постановка завдань. Використання наочних засобів у процесі групової роботи (реальних предметів та зображень) сприяють розвитку комунікативних навичок учасників, особливо у підлітків зі значними мовленнєвими порушеннями, у яких можливою формою комунікації стає вибір відповідного зображення, що, у свою чергу, часто сприяє вимові потрібного слова.

Важлива роль у груповій роботі з розвитку комунікативних якостей у підлітків із фізичними вадами надається невербальним засобам спілкування, оскільки вербальна та невербальна мовленнєві системи являють собою взаємодоповнюючі та взаємокомпенсуючі функціональні системи. Як додаткові умови для комунікативної діяльності підлітків з грубою мовною патологією можуть виступати такі невербальні засоби, як музичні ритмічні рухи. На думку Л.Е. Орбан-Лембрик, у процесі взаємодії вербальні та невербальні засоби можуть підсилювати або ж послаблювати дію одне одного [6, с. 386]. Міжособистісна практика взаємодії показує, що позитивний невербальний зворотний зв'язок, який іде від партнера у спілкуванні, позитивно впливає на стосунки між співрозмовниками та навпаки [6, с. 391].

Психолог має враховувати, що в процесі групового спілкування, особливо на початковому етапі, можуть виникнути бар'єри для сприйняття повідомлення, а саме: фізичні обмеження учасників (рухові, мовленнєві та інші розлади), відволікання ува-

ги від співрозмовника, вплив механізмів несвідомого (витиснення, проєкція тощо), недовіра чи неповага до співрозмовника, пасивність одних учасників та домінування інших.

У груповій корекційній практиці деякі спеціалісти враховують комунікативний стиль учасників групи [2, с. 164], а саме три комунікативні стилі, що відповідають стійкій мотиваційній тенденції, переважній орієнтації суб'єкта у взаємозв'язку Я та Іншого: Я-центрація, Інший-центрація, Я-Інший-інтеграція. Для Я-центрації характерне формальне ставлення до партнера, яке виявляється в тому, що суб'єкт не підтримує в розмові тему партнера, говорить без зв'язку з попереднім висловленням партнера, управляє його діями тощо. Інший-центрація відображає самодискредитацію, прагнення робити те, що потрібно партнеру. Я-Інший-інтеграція – найбільш продуктивний стиль спілкування, що характеризується взаємною довірою, яка узгоджена розвитком загальних тем і думок. Залежно від спрямованості особистості Л.Е. Орбан-Лембрик виділяє такі стилі спілкування: виконавчий (орієнтація людини на офіційну субординацію й міжособистісні контакти) та ініціативний (орієнтація людини на справу та на себе). Коли співрозмовник прагне досягти успіху у спілкуванні та діяльності, контролюючи інших, його стиль називають агресивним. Якщо в розмові людина зберігає емоційну дистанцію, незалежність у спілкуванні, її стиль характеризують як відчужений. Вирізняють також альтруїстичний (бажання допомогти іншим), маніпулятивний (досягнення власної мети), місіонерський (обережний вплив на іншого) стилі спілкування [6, с. 381]. Розвиваючи цю думку, автор зазначає, що стиль спілкування має як об'єктивну, так і суб'єктивну основу. З одного боку, він залежить від моральних норм, соціокультурних, соціально-економічних і політичних чинників, усталеної системи стосунків, а з іншого – від особистісних особливостей людини. У цілому стиль спілкування зазвичай залишається постійним за певних ситуацій, проте, якщо змінюються обставини, то можливі адаптація, вдавання до іншого стилю або комбінація стилів. Більшість людей має якийсь превалюючий стиль, а також один або кілька запасних, які виявляються тоді, коли неможливо застосувати основний [6, с. 381–382].

Важливою особливістю групової роботи в межах ефективності міжособистісної взаємодії є оптимальний підбір учасників у групу, який передбачає врахування особистісної сумісності, подібності інтересів, а також величини групи. Оптимальною для спілкування є група 7 ± 2 учасників, тому що для повноцінного міжособистісного спілкування необхідно тримати в пам'яті репліки партнерів по спілкуванню. Такий розмір групи дає змогу встановити між її членами аксіально-ретіальні комунікативні процеси (спрямовані одночасно на індивіда

та групу в цілому), що забезпечує надійний зворотний зв'язок і неформалізоване спілкування [2, с. 167]. На думку І.Я. Ялом, ідеальний розмір психотерапевтичної групи – близько семи осіб. "До певного ступеня оптимальний розмір групи відповідає функції тривалості зустрічей: чим довша зустріч, тим більша кількість пацієнтів може отримати користь від роботи в групі" [9, с. 317]. І.В. Вачков стосовно кількості учасників тренінгової групи вважає, що склад та структура груп залежать насамперед від мети. Незручність великої кількості членів групи особливо помітна при фіксації часу, що витрачається на групову рефлексію після проведення вправ [1, с. 49–50].

Що стосується складу групи, то вчені відзначають сприятливий вплив гетерогенності групи за рівнем виразності особистості, тому на кожному етапі групової роботи важливе встановлення діяльності з доступним рівнем вирішення завдання. У ході такої діяльності в учасників групи, по-перше, формується й удосконалюється загальна комунікативна готовність особистості, по-друге, виробляються специфічні комунікативні навички й, по-третє, перебудовуються особистісні установки й позиції, підвищується стійкість до фрустраційних ситуацій, відбувається перехід від пасивно-оборонного ставлення до активних дій [2, с. 172]. Більшість психологів мають єдину думку стосовно того, що учасниками тренінгів можуть стати практично всі люди, які не страждають на тяжкі психічні розлади [1, с. 48].

IV. Висновки

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Психологічний тренінг є одним із провідних методів активного соціально-психологічного навчання в межах програми розвитку комунікативних якостей з підлітками з порушеннями опорно-рухового апарату.

2. У психокорекційній роботі психолога з підлітками з порушеннями опорно-рухового апарату важливого значення надається ігровим методам і груповій дискусії.

3. В основі вимог, які висуваються до психолога в груповій роботі з підлітками з порушеннями опорно-рухового апарату, лежать знання про їх психофізичний і соціальний розвиток, потреби, інтереси, особливості поведінки. Використовуючи вербальні засоби впливу, психолог має враховувати ті чи інші мовленнєві порушення підлі-

тків та їх зв'язок з невербальною комунікацією, яка теж може мати специфічний характер внаслідок рухових розладів тіла дитини. Ці самі порушення та розлади можуть спричинити бар'єри для сприйняття повідомлення між учасниками тренінгу. Врахування комунікативного стилю учасників тренінгу дасть змогу психологу більш ефективно провести психокорекційну роботу. Кількість учасників тренінгу обмежена внаслідок складності та різноманітності їх психофізичного розвитку, наявності складних проблем у сфері міжособистісного спілкування.

Перспективи подальших розвідок полягають в апробації програми розвитку комунікативних якостей підлітків із порушеннями опорно-рухового апарату з урахуванням даних особливостей її розробки.

Література

1. Вачков І.В. Основи технології групового тренінгу. Психотехніки : учеб. пособ. / І.В. Вачков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Ось-89, 2007. – 256 с.
2. Глозман Ж.М. Общение и здоровье личности : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Ж.М. Глозман. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
3. Грецов А.Г. Тренинг общения для подростков / А.Г. Грецов. – СПб. : Питер, 2007. – 160 с.
4. Мамайчук И.И. Психологическая помощь детям с проблемами в развитии / И.И. Мамайчук. – СПб. : Речь, 2006. – 224 с.
5. Нижник Л. Допомога дітям з особливими потребами / Л. Нижник, О. Сагірова. – К., 2004. – 120 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – 576 с.
7. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками / Л.Ф. Анн. – СПб. : Питер, 2003. – 271 с.
8. Тюптя О. Комунікативна компетентність особистості / О. Тюптя // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. – К., 2000. – С. 200–207.
9. Ялом И.Я. Групповая психотерапия: теория и практика : пер. с англ. / И.Я. Ялом. – М. : Апрель Пресс, 2005. – 576 с.

Турубарова А.В. Особливості організації психокорекційної роботи психолога з підлітками з порушеннями опорно-рухового апарату

Анотація. Стаття присвячена проблемі особливостей організації психокорекційної роботи психолога з підлітками, які мають порушення опорно-рухового апарату, що дає змогу зробити висновок про необхідність апробації програми розвитку комунікативних якостей підлітків з цими вадами здоров'я з урахуванням особливостей її розробки.

Ключові слова: підлітки з порушеннями опорно-рухового апарату, психокорекційна робота, психологічний тренінг, тренінгові методи.

Турубарова А.В. Особенности организации психокоррекционной работы психолога с подростками с нарушениями опорно-двигательного аппарата

Аннотация. *Статья посвящена проблеме особенностей организации психокоррекционной работы психолога с подростками, которые имеют нарушение опорно-двигательного аппарата, что позволяет сделать вывод о необходимости апробации программы развития коммуникативных качеств подростков с данными недостатками здоровья с учетом особенностей ее разработки.*

Ключевые слова: *подростки с нарушениями опорно-двигательного аппарата, психокоррекционная работа, психологический тренинг, методы тренинга.*

Turubarova A.V. Features of psychotherapeutic work of psychologist with locomotive power violated teens

Annotation. *The article is devoted to the problem of peculiarities of psychologist correction management with locomotive system disorder teenagers which gives the opportunity to make the conclusion about the necessity of approval of disabled teenagers communicative qualities programme elaboration.*

Key words: *locomotive system disorder teenagers, psychocorrection work, mental training, training techniques.*